

FORRADALMI HAGYOMÁNYAINK ÁPOLÁSA

LUKÁCS GYULA: *Hol sírjaink domborulnak...*

Városi múzeum — Monográfiai bizottság, Szabadka, 1975.

Csaknem három évtizeddel ezelőtt érdekes és gyorsan szétkapkodott kötet került a kiéhezett könyvpiacra. A könyv címe: *A Sárga Háztól a csendes Donig*. Szerzője Lukács Gyula, a szabadkai munkásmozgalom régi harcosa, aki — miután már 1941. november 18-án itt, szülővárosában, farkasszemet nézett a halállal — maga is megjárta, végigszenvedte a magyar honvédezerkar zsargonján „mozgó vesztőhelynek” nevezett különleges munkaszázadok elképzeltetlenül súlyos kálváriáját a keleti fronton. *A Sárga Háztól a csendes Donig* című munkájával a „különleges munkaszázad” bácskai kommunistáinak és antifasisztáinak állított ma is érdeklődésre számítható és megbecsülendő emléket.

Jól emlékszem, hányszor panaszkodott előttem is a szerző, amiért a korabeli (re)cenzorok a mű egyharmadát egyszerűen kihagyták a kötetből. Az eltelt csaknem harminc esztendő távlatából — a sajátos írói eszközökkel megírt könyv ismeretében — ma már tudjuk, hogy a kordokumentumnak is értékes munka minden sorára szükségünk lenne, hisz — különösen magyar nyelven — oly kevés a szocialista forradalom emlékeit őrző, hagyományait ápoló könyv. Talán éppen Lukács Gyula említett riportkönyvének akkori „hivatalos” fogadtatása riasztott el másokat is attól, hogy a forradalom eseményeit és benne a maguk élményeit, tapasztalatait hasonló eszközökkel papírra vessék.

Lukács Gyula minden bizonnyal a fentiek miatt várt hosszú évtizedekig, amíg — mások ösztönzésére — ismét kötettel jelentkezett a forradalmunk irodalmát ma még inkább igénylő olvasótábor előtt. Új kötetének címe: *Hol sírjaink domborulnak...* Kiadója a Szabadkai Városi Múzeum monográfiai bizottsága, melytől — mellesleg szólva — a várostörténeti munkák kiadása terén sokat várunk.

Mindjárt előljáróban el kell mondanunk, hogy az alig 150 oldalas, ízléses külalakú és a forradalmárok fényképét közlő könyv lebilincselő olvasmány, méghozzá nemcsak a kortársak, hanem elsősorban az ifjú nemzedék számára. Ez a nemzedék ugyanis már csak elbeszélésből tudja, hogy nálunk munkásönigazgatású társadalmunk előtt olyan rendszer uralkodott, mely a dolgozó ember kizsákmányolásán, a tőkések osztályuralmán és intézményesített előjogain alapult. Ez a nemzedék már nem sokat tud a fasiszmusról, a fasiszta megszállók kegyetlenkedéseiről, s talán fogalma sincs arról, hol tartana az emberiség, ha valamennyi haladó erő hazai és nemzetközi összefogásával nem sikerült volna legyűrni a minden emberi értéket semmibe vevő, országokat és népeket megsemmisítéssel fenyegető fenevadat.

Az igazság kedvéért persze azt is el kell mondanunk, hogy ez a nemzedék már az intézményesen szított sovinizmust, a nemzeti gyűlölködést, az irredentizmus mérgét sem ismeri, mert azt mint a szocializmustól idegen, ellenséges diverziót társadalmilag megbélyegezzük és üldözzük. Kell-e, szükség van-e hát ilyen körülmények, állapotok között a szétvert, megsemmisített fasiszmus igazi arcát oly megdöbbentő nyíltsággal feltáró munkára, mint amilyen Lukács Gyulának a fasiszmus elleni küzdelem szabadkai mártírjairól szóló portrékötete? Ha széttekintünk a nagyvilágban, a haladó és visszahúzó konzervatív erők világméretű harcát figyelve, bizony láthatjuk, hogy a fasiszmus

itt-ott még él vagy éledezik, s csak alkalomra vár, hogy ismét pusztítson, romboljon. Eppen ezért minden szó, minden mondat, amely a fasiszmus és mindenfajta elnyomás ellen, a népek egyenjogúsága és testvérisége, a társadalmi igazságosság érdekében íródott, jól jön az új nemzedékek neveléséhez.

Lukács Gyula kötete, a *Hol sírjaink domborulnak*... ilyen könyv.

A kötet gerincében a magyar fasiszta megszállók katonai vésztörvény-széke által hűtlenség vádjával halálra ítélt és 1941. november 18-án kivégzett tizenöt szabadkai kommunista és antifasiszta harcos portréja áll. A kivégzett forradalmárok életútjának felvázolása azonban nem lehetne teljes az 1941. év összeomlás előtti politikai eseményeinek ismertetése nélkül. Ezért a szerző tömören ezt az időszakot is bemutatja, úgyhogy a további események mintegy logikus folytatását jelentik a fasiszta megszállás előtti történéseknek.

A szerző a *Tűzzel-vassal* című bevezetőjében a két világháború közötti helyzetet ismerteti, a szabadkai munkásosztály harcát a kizsákmányoló és népelnyomó rendszer ellen, mely minden eszközt megengedhetőnek tart a haladó erők elleni küzdelmében. A harmincas évek végén már nyíltan kacérokodik a fasiszmussal, olyannyira, hogy 1941. március 24-én a Cvetković—Maček kormány csatlakozik a hírhedt hármass paktumhoz. Az egyezmény valóra váltását általános népi megmozdulás hiúsítja meg 1941. március 27-én. Habár a párt helyi vezetőinek nagy része ezekben a napokban börtönben volt, Szabadka dolgozó népe is szervezeten részt vett a paktumellenes megmozdulásokban. A hármass egyezmény elvetése után Hitler és a csatlós államok lerohanták Jugoszláviát, darabokra szaggatták és fasiszta rémuralmat vezettek be a megszállt területeken. Horthy Magyarországa a Jugoszlávia elleni katonai akcióban valóban a „gazemberek oldalára állt” és „hullarabló” lett, amint azt a lelkiismereti válságba került Teleki Pál miniszterelnök írta búcsúlevelében a kormányzónak, majd öngyilkosságát követett el. Bácskát és Baranyát a Horthy-fasiszták szállták meg. A bevonuló alakulatok — a helyi ötödik hadosztalpos elemekkel együtt — mindenütt vérengzéseket hajtanak végre, válogatás nélkül gyilkolnak szerbet, horvátot, zsidót és magyart. A jugoszláv közigazgatás megszűnt, a régi urak vagy elmenekültek, vagy — nemzetiségre való tekintet nélkül — behódoltak az új rezsimnek. „A holnap áthatolhatatlan ködbe borul” — írja a szerző komor hangon. A csönd azonban csak látszólagos. A JKP él, erősebb, mint valaha. Április 15-én a központi bizottság, Titóval az élén, kiáltványban tudatja az ország népével, hogy a kommunisták nem ismerik el az ország feldarabolását és ellenállásra hívják fel az ország megfélemlített lakosságát.

És megmozdul a föld, hamarosan ég a talaj a betolakodók lába alatt!

A JKP szabadkai szervezete már májusban rendezi sorait. A pár héttel korábban meggyilkolt Lazar Nešić helyett Mayer Ottmár áll a helyi, majd kerületi bizottság élére. A kerület két másik járásával is létrejön a kapcsolat, összehangolják munkájukat. Helyi, illetve járási bizottságok alakulnak Csantavéren, Adán, illetve Zentán és Topolyán. A horthysták sokat tudnak a bácskai kommunistákról, hisz már a háború előtt figyelemmel kísérték munkájukat, mégis meglepte őket a diverzáns akciókkal járó szervezett ellenállás. A megtorlás most a munkásosztály élcsapata ellen ölt átfogó méretet, ellenük vetik be a szörnyűséges katonai—rendőri gépezetet. Augusztus 14-én statáriális ítélekezést tartanak a búzagyújtogatási akcióban elfogott ifjúkommunisták felett: Licht Józsefet és Hegedűs Ferencet még aznap agyonlövik a börtön udvarán. A párt vezetőinek nagy része már rövidebb-hosszabb idő óta illegálisan van, a kémelhárító hajtóvadászatot indít elfogatásuk érdekében. Augusztus elején Zomborban és a Zombor környéki településeken, 20-án Topolyán, néhány nap múlva Újvidéken, nemsokára Csantavéren, Zentán és Adán kerül sor letartóztatásokra. Kegyetlen kínvallatások után Zentán, Adán, Újvidéken stb. statáriális ítélekezést tartanak, melyeket kivégzések követnek. Ami-

kor a Sárga Ház tele volt szabadkai és környékbeli kommunistákkal és antifasisztákkal, októberben, novemberben és decemberben, a kémelhárító már ismerte a párt szervezeti felépítését, munkamódszerét és a kibocsátott illegális propagandaanyagot. Csak konkretizálni kellett a dolgokat: helységenként és emberekre. Eközben nem kímélték a százával letartóztatott gyanúsítottakat. Lukács Gyula, aki maga is megismerte a nyomozók rekvizitumának minden eszközét, háborzongató hűséggel írja le a Sárga Házban történt szörnyűségeket. Érezni, hogy ő maga is beleremeg, mérhetetlenül szenved, amikor társainak kínjairól, a kitenyészett kémelhárítók bestialitásáról, a meggyötörtek és összetörtek hősi ellenállásáról ír. Mert a lélek és a test nem egyformán viseli el a megpróbáltatásokat, melyek itt bizony meghaladtak minden emberi képzeletet. Leírni, hogy mi megy végbe a kánpadra feszítettek lelkében, mi történik a „műhelyben”, ahol a botozó „mesterek” számára gyakran az se fontos, hogy van-e mit vallania az áldozatnak, vagy sem, amikor a verés, a válogatott kínzás gyakran már csak szadista öncél számukra, megérteni és átérezni mindezt csak az képes, aki maga is átélte.

Lukács Gyula minden portréjánál visszatér, átvezet bennünket a Sárga Ház poklán, olykor talán ismételt is bizonyos tényeket. Tudjuk, ez elsősorban azzal magyarázható, hogy forradalmár társainak portréit több éven át dolgozta fel külön-külön és így is jelentette meg a lapok és folyóiratok hasábjain, nem gondolva arra, hogy egyszer ezek az írások kötetbe kívánkoznak.

A szerző több alkalommal aláhúzza, hogy nem kíván ítéletet mondani, vagy rangsorolást végezni az életrajzi munkák alanyai között, mivel úgy tekint valamennyi társára, mint a mozgalom önkéntes harcosára, különösen pedig azért, mert valamennyien életüket áldozták eszméikért. És ez a legtöbb, amit valaki adhat! Itt-ott mégis értékelésre kényszerül, mert azért akadt könnyelműség, a párt szigorú konspirációs előírásainak és etikai felfogásának megszegése, oktalan hősködés stb. Az ilyenek bizony kárt okoztak, meghozzá nemcsak maguknak, hanem az egész mozgalomnak. Lukács azonban jól tudja azt is, hogy akik az osztályellenség áldozataként életüket vesztették, már nincsenek abban a helyzetben, hogy korrigálják hibáikat. Akik élve maradtak, azok megtehetik, azok ismét bizonyíthatnak, minthogy egy forradalmárnak mindig, újra és újra, bizonyítania kell. Senki sem pihenhet babérain, hisz a forradalom tovább folyik, s aki lemarad, nehezen kerülheti el a renegát vádját. A forradalmárnak a folyton (a jelen esetben előnyösen) változó körülmények között is helyt kell állnia. Bizonyos, hogy a veszély napjaiban más értékelést kap egy-egy kifogásolható álláspont, tett, aszerint, hogy mennyire veszélyezteteti a mozgalom célkitűzéseit, mint akkor, amikor a veszély csökken. Ez minden időben így volt, és így lesz. Így kell lennie, ez a forradalom törvénye és erkölcse, melyet az őszinte humanizmus hat át.

Szerzőnk az itt-ott előforduló bíráló vagy elmarasztaló, de sohasem kategorikusan elítélő szó ellenére a legnagyobb szeretettel beszél bajtársairól mint a párt, a munkásosztály és minden elnyomott szabadságharcának katonáiról. Szinte zokogva kíséri valamennyiüket a kegyetlen bitó alá, újra és újra átéli a szörnyű órákat, amikor legjobb elvtársait, közöttük István öccsét is, a szeme láttára megölik Horthy parancsára. Egyformán vonatkozik ez a régi harcostársra, Lazar Nešićre, a párt titkárára, akit még áprilisban letartóztattak és aljas módon meggyilkoltak a városháza fogdájában. „A rendőrség néma, a cellák kifelé nem beszélnek” — írja a kiváló harcos halálának kiderítetlen körülményeire célozva.

A *Halálos ifjúság* című fejezetben a JKISZ-tagokból és fiatal antifasisztákból álló rohamosztágosok felett ítékeznek búzagyújtogatás miatt. A fiatalok bátran álltak a vészbíróság elé, és védtek eszméiket, mert tudták, mit cselekszenek. A krónikás előrenéz: „Licht Jóska és Hegedűs Ferenc álmai megvalósulnak!”... Matko Vukovićról mint „örökké ragyogó példaképéről” beszél, és ezt írásával képes tudatosítani is bennünk. Matkót megölték

a Sárga Házban, elküldték „szálláscsinálóknak”, mert még a nevét sem volt hajlandó megmondani hóhérainak... Lukács István, a szerző fivére hidegvérrel és tudatosan nevezte megszállóknak Horthy Bácskára és Baranyára szabadított seregeit. Már csak ezért is, ha más okuk nem is lett volna, halálba küldték a fiatal szabadkai kereskedősegédet. „Délután felharsantak a kürtök a megátkozott kaszárnyában. Az első távozó Lukács István volt, s utána jöttek a többiek... Második, harmadik, tizenötödik...”

Így haltak hősi halált Szabadka legharcosabb fiai azon a vészterhes, komor novemberi napon: Šime Tikvicki volt városi tisztviselő, Lazar Bačić vasúti munkás, Simokovič Rókus, a szerző egy írásában a szabadkai Jimmie Higginsnek nevezett, és aki valóban egyik legtehetségesebb és legrokonszenvesebb alakja volt a harmincas évek szabadkai munkásmozgalmának. Amikor már halálra ítélték őket, akkor is bizakodva mondta: „Nincs még vége, Gyulám, maradt még kinn fel nem fedett örökségünk...” A Sinkovich Rókus-ról írt fejezet mindenképpen a könyv egyik legsikerültebb része. Ennél alaposabban csak Mayer Ottmár és Singer Adolf életét dolgozta fel a szerző. A mozgalmi háttér, a forradalmárok indítékai is ezekben a portrékban a legmeggyőzőbbek, a legértelmesebbek. Mayer Ottmár, aki meggyötört, összetört is — miután nem sikerült kioltani önnön életét — a bíróság előtt, akárcsak élettársa, Wohl Lola, bátran védte eszméit és hitt a győzelemben: „Csak egyet sajnálók, hogy legalább három hónapot nem élhetek még!” — írta hozzátartozóinak. A három hónapból, mely alatt hite szerint győzniük kellett volna a Hitler-ellenes erőknél, három év lett ugyan, de a győzelem, amelyet ezek a mártírok mind megálmodtak, amelyért életüket adták, nem maradt el. A szabadságot, a forradalmat, sőt (Antun Suturovič) a világforradalmat éltették utolsó szavukkal. A forradalommal kivívott szabadságot, mely egyformán a szerb, magyar, horvát, zsidó — minden dolgozó... Ezek a felkiáltások egyben azt is jelentették tehát, hogy az ideiglenes vereség nem teheti kétségessé a harc végső kimenetelét.

A hóhér megtette vállalt mesterségbeli kötelességét.

Tizenöt frissen ácsolt akasztófa örök időre a gyász napjává avatta a szabadkai dolgozók szívében 1941 ködös, ölmos levegőjű november tizennyolcadikáját.

Lukács Gyula tizenkilenc forradalmár (Lackenbach Konstantint, Perl Gelértet, Mayer Kálmánt és Mayer Miklóst, valamint Kornstein Ödönt külön nem említettem, mivel a róluk szóló fejezetekre is az eddigi jellemzés érvényes) portréját tartalmazó könyve, visszaemlékezése történelmi hűséggel, a legnemesebb formában szolgálja a forradalom hagyományainak ápolását. A kegyeletadás, az emlékezés, a kellő megbecsülés hiányérzete készíti ilyen mondatok leírására: „Gondolnak-e vajon a fűtőház dolgozó Lazar Bačićra... jut-e vajon virág... a megsárgult márványtábla alá a gazdag szabadkai parkokból?” Vagy a Wohl Loláról írt portréban: — „Nevét egyetlen utca sem viseli a nagy kiterjedésű Szabadkán. Nem találkozunk vele egyetlen iskola, egyetlen művelődési intézmény homlokzatán sem, pedig találkozunk kellene...” És Šime Tikvickinél is: „Szabad-e vajon Szabadka munkásságának megfeleledkeznie élharcosairól?!”

Bizony nem. Ez a kötet erről végképp meggyőzhet mindenkit. Nem szabad megfeleledkezünk élharcosainkról sem itt Szabadkán, sem Újvidéken, de egyebütt sem, mert önmagunkat, forradalmunkat tagadnánk meg, ha érdemtelenül kifakulni hagynánk azoknak a fiainknak az emlékéit, akik azért, hogy mi ma, ha nem is minden nehézség nélkül, de szabadon, testvériségben és egységben, a nekünk legmegfelelőbb módon építhessük és védelmezhesük a leghumánusabb társadalmat, a munkásönigazgatáson alapuló szocialista rendszert, életüket áldozták.

Ebben az értelemben felvethetnénk a kérdést: egyes kiadóházaink miért fektetik el az elkészült, vagy félig kész hasonló munkákat, ahelyett, hogy újak megírását szorgalmaznák és haladéktalanul kiadnák?

BRINDZA KÁROLY